

ŐSZI BRIGITTA

Álnevek hálója irodalomban és műfordításban

Álnév és maszk az irodalomban

Jelen írás témája az *Álnév és maszk az irodalomban* című konferenciakötet, amely az azonos című, hároméves (2013–2015) tudományos projekt keretén belül megrendezett első nemzetközi konferencia anyagából állt össze. A kiadvány összesen hat tanulmányt foglal magába, a recenzióban igyekszem valamennyi tanulmányról egy rövid összefoglalást adni. Az előszót a kötet szerkesztője, valamint a projekt vezetője, Ardamica Zorán jegyzi.

Az első tanulmány¹ Németh Zoltán írása, aki a tudományos projekt első vezetője és nagy részben kidolgozója volt, érdeme tehát megkérdőjelezhetetlen. Bevezető tanulmányában nagyon jó alaphangot ad meg, mivel rendkívül átfogóan foglalkozik azokkal a kérdésfelvetésekkel, amelyek felmerülhetnek az álnév, az álneves irodalom kapcsán. A maszk-jelenség folytán felveti az identitás kérdését, és azt mondja, hogy az egyén által létrehozott maszk leválik a teremtőjéről és így az identitás duplikációja jön létre, ami egy meghasadt identitás és a maszk identitásának részévé válik. Kifejti, hogy a maszk létrehozásának több célja is lehet, ezek egyike a teljes különbözőség, amikor az identitás elrejtése, a megtévesztés kerül fókuszba. Ebben az esetben a maszk egy ún. vágyjáték szerepében lép fel, amely a rögzített identitásból való kilépést hivatott beteljesíteni. A maszk azonban hasonló, azonos is lehet az általa megjelenített arccal, ezt Németh a halotti maszkkal példázza, irodalmi vonatkozásban pedig a szerzői önreprezentációval hozza kapcsolatba. Majd a feloldott álnév kategóriájába sorolható szövegekre tér át, amelyek megállapítása szerint egyszerre játszanak el a szerzői név és a maszk teljes azonoságával és különbözőségével. Leszögezi azonban, hogy az irodalom területén minden név fiktívvé válik, vagyis ebben az értelemben minden szerzői név egyben álnév is. A tanulmány rámutat arra, hogy az álnévhasználat nagyon széles skálán elterjedt az élet számos területén, legyen szó szerelmeslevelekről, kriminalitásról, politikáról, populáris kultúráról vagy akár pornóiparról. Nem beszélve arról, hogy az internet világában mindent átszönek az álnevek, meghatározóvá válik az anonimitás. Az irodalom szférájába visszatérve kifejti, hogy az álnevességnek és az anonimitásnak minden szépirodalmi korban megvoltak a jellemző vonásai. A szerző szintén tárgyalja a heteronímia fogalmát, amely olyan költőket jelöl, akik az álneveken keresztül

1 NÉMETH Zoltán, *Ál/név/misztika = Ardamica Zorán (szerk.), Álnév és maszk az irodalomban*, Belianum, Besztercebánya, 2014, 9–25.



2 SZIRÁK Péter, *Név, álnév, mű, olvasás = Uo.*, 27–36.

3 NAGY Csilla, *A Dorian-háromszög. Mediális és narratív játékterek Will Self regényében = Uo.*, 37–45.

kész költői személyiségeket hoznak létre. Ezt követően formai szempontból vonultatja fel az álnévképzés egyes lehetőségeit, bőséges példatárral kiegészítve azokat. Következtetésképp a nevek és álnevek nyelvi maszkokként való funkcionálását egyféle felettes én működéseként határozza meg.

A kötetben Szirák Péter tanulmánya² szerepel másodikként, aki szinte az előző írás gondolatmenetét folytatva foglalkozik névvel, álnévvvel, másnevűséggel, irodalmi névadással. Tanulmányában a nevet az Én-teremtő technikák egyikének tekinti, amely a személyiség felett áll, hiszen túl is éli azt. Rámutat arra, hogy a név nem eszköze az egyediség kifejezésének, hiszen – az Isten nevének kívül – más is viseli a nevet. A szerző szerint az irodalomban a beszélőnév bír jelentős hatással. Némethhez hasonlóan szintén bevonja vizsgálódásába az identitás kérdését és azt mondja, hogy a névcseré ingadozásba hozza az identitást. Felhívja a figyelmet a másnevűség fogalmára, amely szerinte megkülönböztetést igényel az álnevességgel szemben, és amely alatt a heteronimiát érti. Tanulmányában Szirák az álnév leleplezését, mint az álnevesség kulcsfontosságú momentumát érzékelteti Esterházy Csokonai Liliájának, valamint Parti Nagy Lajos Sárbogárdi Jolánjának bemutatásán keresztül. Majd rátér a világháló blogos világában is nagy port kavaráó Spiegelmann Laura jelenségére, akinek 2008-ban jelent meg *Édeskevény* c. könyve. A szerző művei, akiről később kiderült, hogy valójában K. Kabai Lóránt, már műfaji tekintetben is hibridnek minősülnek. Szirák Péter következtetésképp azzal zárja tanulmányát, hogy mindig is voltak az irodalom világában álnevek, és ez az internet korában már túl is szaporodott. Azonban álnév ide vagy oda, a jelentős irodalmi alkotásokat valakinek meg kellett tudni írni.

Izgalmas feladatra vállalkozik tanulmányában Nagy Csilla, aki Will Self *Dorian* c. regénye kapcsán a Dorian-háromszögben fellelhető mediális és narratív játékterek megvizsgálására³ tesz kísérletet. Feltételezése alapján nem minden álnév maszk, mivel a maszk használata által megkettőződik a reprezentáció, ugyanis a maszk mögött található arc és önmaga maszkyszerűsége szintén bemutatásra kerül. Regényében Will Self egyfajta játékot folytat vezetékneve kontextusaival, hiszen az egész mű az identitás lehetőségeit, a medializáltság következményeit veszi számba. Oscar Wilde regényével ellentétben, ahol egy kép, egy festmény váltja ki az én megkettőződését, Self regényében a Dorianról készült videoinstalláció tekinthető a tükröződések és mediális áthelyezések előidéző eszközének. Az identitás hasadása a szimulákrumok tükörjátéka révén következik be, ugyanis egyszerre kilenc képernyő sugározza a videokazettára rögzített testképet. A testkép és az emberkép felcserélhetősége által az identitás áthelyeződése érhető tetten, testből képbe, és a képből további képbe. A tanulmány szerzője a testkép megörökítésének problémáját a médium mulandóságának okán határozza meg. A halhatatlanság elérése érdekében Dorian feltölti az internetre, vagyis cyber térbe helyezi a videofelvételt, a linkek végtelen számának köszönhe-

tően a test képe valóban visszavonhatatlanná válik. Hans Belting megállapításából kiindulva a tanulmány szerzője leszögezi, hogy a test és a személyiség egymástól való feltételezettsége nyomán a regényben elkerülhetetlen a szubjektum pusztulása. A mélyreható elemzés során Nagy Csilla megállapítja, hogy a pastiche működtetése figyelhető meg a regényben, vagyis a szöveg ruházódik fel maszkokkal. A maszkadás folyamatát pedig a Pascal-háromszöggel hozza összefüggésbe, ami alapján azt mondja, hogy a maszkokat, vagyis pastiche-okat mindig vissza kell tudni vezetni egy állandóra.

Névadás és hatásérték c. tanulmányában Alabán Ferenc az álnév és a névadás irodalmi kontextusán kívül a műfordítás jelenségét is bevonja vizsgálódásába. Betekintést ad az irodalmi névadás aktusába szerzők és szereplők tekintetében egyaránt, előtérbe helyezve a beszélő nevek fellelhetőségét az egyes irodalmi művekben. Csokonai, valamint utódainak névadási stratégiáját ismertetve rámutat az irodalmi névadás lehetőségének egyikére, amely a társadalombírálatot célozza meg. Ezt követően a kisebbségi magyar nemzeti irodalom kontextusába helyezve foglalkozik a névadás problematikájával, amelyet Hózsza Éva kötetében⁴ megjelent tanulmányok segítségével ismertet. Arra hívja fel a figyelmet, hogy a szerzőnő a műfordítás tekintetében is foglalkozott az irodalmi névadás jelenségével, és tanulmányaiban hangsúlyozza a műfordítások kulturális összehasonlító megértésének kulcsfontosságú szerepét a kultúrák közeledésének folyamatában. A műfordítás területéhez érkezve Alabán Ferenc tárgyalja a nyelv és a kultúra elválaszthatatlanságát, valamint a kulturális fordíthatatlanság problémáját, a kulturális közvetítés szerepét, amely a reáliák célnyelvi fordításaiban merül ki. A szerző ezután visszatér az irodalmi névadás lehetőségeihez és a posztmodern szövegek kontextusába helyezve vizsgálja azokat, fókuszba állítva a beszélő neveket. Kutatása során a Berg Judit meseregény-sorozatában vizsgált névanyag alapján mutatja be a nevek világnak kiemelt szüzséformáló szerepét, valamint a hivatkozott dolgozat szerzőnőjének megállapításaival egyetértve vonja le következtetéseit a névadás hatalmát illetően, ezek alapján a névmágia az ál-identitás, másság és az ön-elidegenedés eszköze. Tanulmányának utolsó részében Alabán Ferenc Krúdy Gyula névadásának tipizálhatóságával foglalkozik Angyal László tanulmánya nyomán, és leszögezi, hogy Krúdynál a nevek szimbólumokként működnek.

Rendkívül érdekes kutatásokról értesülünk Polgár Anikó tanulmányából, aki a szerzőség kérdésével foglalkozik a Horatius-vitában, a társfordítók, a szerkesztők és a lektorok szerepét vizsgálva. Bevezetésében megemlíti, hogy „Walter Benjamin koncepciójában például, mely szerint »a fordításban a tiszta nyelv magjait érleljük«, fordító és az eredeti mű szerzője mintegy társszerzőkké lesznek”.⁵ Tanulmányának céljaként Polgár Anikó a műfordítások, ill. azok háttér munkái esetében felmerülő szerzői bizonytalanságok ismertetését jelöli meg, az ötvenes évek magyar műfordítás-irodalmára szűkítve. Ezután pedig konkrét fordítások háttér munkálataiba, az egyes javítási gyakorlatok mértékébe nyújt betekintést. Tanulmányában a

4 ALABÁN Ferenc, *Névadás és hatásérték (Mozaikok az irodalmi névadás néhány értelmezéséből)* = *Uo.*, 50–52.

5 POLGÁR Anikó, *Társfordítók, szerkesztők, lektorok. A szerzőség kérdése a Horatius-vitában* = *Uo.*, 60.

Devecseri Gábor által szerkesztett Horatius-kötet szolgál példanyagként. Tisztázza a társfordító fogalmát és szerepét, amelyet több fordító, ill. társszerző is betölthet eltérő funkcióval, amely lehet a nyelvtudás, valamint a költői mesterségben való jártasság egyaránt. Az ötvenes években a nyersfordítások rendkívül jelentős szerepéről beszél, amelyek elterjedésének hátterében Kardos nyomán történelmi okokat lát, konkrétan a szocialista országok irodalmának előtérbe helyezését. A szerzőség kérdésének tisztázása a nyersfordítások nyomán nehezebbé válik, hátránya pedig a spontaneitás és az önálló megoldások hiánya. Polgár Anikó a problematika szemléltetésére több példát is felvonultat, melyekben megemlíti például a magát stilizátornak tartó Weöres Sándort, valamint a rímeit kölcsönző Rónay Györgyöt. Majd áttér a Devecseri Gábor és Vas István között kibontakozó Horatius-vita kapcsán felmerülő fordítói és szerkesztői kérdésekre. Devecseri utólagos változtatásai a szöveg töredezettségén kívül logikai következetlenségeket is hagytak maguk után. Vas István ezektől a változtatásoktól elhatárolja magát vitáiratában. A szövegek állandó csiszogatásán dolgozó Devecseri azonban válaszában leszögezi, hogy mivel a szöveg egyedüli szerzőjének Horatiust tartja, ezért a változtatásokat nem a fordító jogainak megsértéseként fogja fel, hanem csupán az ideális fordítás változata felé való törekvésként.

A kötet következő tanulmányaként Ardamica Zorán írása szerepel, melyben álnév és műfordítás viszonyával, ill. az álneves művek befogadásával foglalkozik magyar–szlovák viszonylatban.⁶ Vizsgálódása során megállapítja, hogy az adott nyelvpár esetében mindkét oldalról hiány fedezhető fel az álneves művek fordítása terén. Ez a hiány pedig akkora mértékű, hogy a két nemzeti irodalomban fontos alkotói módszer szinte teljes hiányáról van szó. Esetleges kivételként Talamon Alfonz *Samuel Borkopf: Barátaimnak egy Trianon előtti kocsmából* c. művét említi, amely Deák Renáta fordításában jelent meg szlovák nyelven. Felhívja a figyelmet a nyelv meghatározó szerepére ebben az összefüggésben, amely nem csupán a fordítói eljárások, hanem az olvasói befogadás szempontjából is kulcsfontosságú. Samuel Borkopfon kívül további álneves szerzők is szóba kerülnek: Esterházy Péter Csokonai Lilijének és Hiznyai Zoltán Tony H. Salazzinijének neve is felmerül. Ardamica szerint az általuk alkalmazott nyelvek annyira originálisak, hogy nincs szlovák megfelelőjük, az ilyen nyelv megteremtése azonban feltétlen szükséges a céltudat számára. Ez pedig mind a műfordító, mind pedig az olvasó részéről egy rendkívül széles körű kulturális eszköztár birtoklását igényli. A probléma forrása az ilyen típusú művekre vonatkozó olvasói igény hiánya. Mindezek nyomán Ardamica Zorán felhívja a figyelmet a kölcsönös irodalmi csere, főként az aktuális kortárs művek fordításának jelentőségére és szükségességére, hiszen egyéb esetben az egyes irodalmi trendek értékei marginalizált helyzetbe kerülhetnek vagy teljesen elveszhetnek a potenciális közönség számára.

A kötetet Csehy Zoltán tanulmánya zárja, amely nagyon izgalmas adalékot szolgáltat az előző kutatásokhoz. Csehy a *Mások* nevű folyó-

irattal foglalkozik, amely a magyar meleg aktivizmus meghatározó sajtóorgánuma volt, és amelyet szubkulturális terméként tartanak számon. A lap által közvetített művészet az önmegismerő és az identitásteremtő funkción kívül kétségkívül propagandisztikus jelleggel is bír. A folyóirat kapcsán Csehy kitér az Eszenyi–Kövendi-vitára,⁷ valamint számba veszi a folyóirat irodalmi terméséről alkotott értékeléseket is. Szintén tárgyalja a meleg művészet pornografikusságának indokolatlan kiemelését, amely összefüggésbe hozható azon sztereotípiával, mely szerint a melegéknél hiperérzékenység figyelhető meg a művészet felé. Majd áttér a folyóiratban publikáló szerzők névhasználatára, amelyre nagyban jellemző az álnevesség, és amelyben gyakran a művészlét és a valós lét elválasztásának igénye jelenik meg. A *Mások* hasábjain publikáló szerzők közül Gerevich András nevét emeli ki, aki Endreváry Kornél (Amadeusz) néven szintén jelentetett meg műveket a folyóiratban. Majd rámutat, hogy a szubkulturális szövegek jellemző tulajdonságaiként a szerzői névtelenség, valamint a csonkolt szerzői név használata is említést érdemel. Végül pedig leszögezi, hogy a 2000-es években a folyóiratok nyitottabbá válása a szubkulturális szövegek tekintetében, illetve a meleg aktivizmus új fordulata irodalmi szempontból gyakorlatilag feleslegessé tette a *Mások* és az ehhez hasonló orgánumok fennállását.

A fentiekből látható, hogy a konferenciakötet az álnévvel és az álneves irodalommal kapcsolatos kutatások igen széles skáláját vonultatja föl. A tanulmányok közös logikai fonala értelemszerűen a szimpózium témájául szolgáló álnév-kutatás, az ismertetett kötet véleményem szerint több mint kiváló tanulmányokból álló konferenciakötet. Úgy gondolom, hogy a kötet szerzői fontos lépéseket tettek afelé, hogy hitelesebb képet nyújtsanak a vizsgált problematikáról, ugyanakkor meggyőződésem, hogy az adott témában még számtalan feltáratlan terület várta magára.

ARDAMICA Zorán (szerk.), *Álnév és maszk az irodalomban*, Belianum, Besztercebánya, 2014.

7 CSEHY Zoltán, *Mások (Művészi név és identitáskonstrukciók szubkulturális környezetben)* = Uo., 85.